

Koldingbogen

ÅRSTAL: 2014

FORFATTER: Poul Duedahl

TITEL: Vejen til skafottet

KORT RESUME: I november 1892 hævede skarpretter Theodor Seistrup sin bredbladede økse over halsen på den 29-årige Jens Nielsen i fængselsgården på Horsens Straffeanstalt. Øksehugget er berømt, fordi det blev danmarkshistoriens sidste.

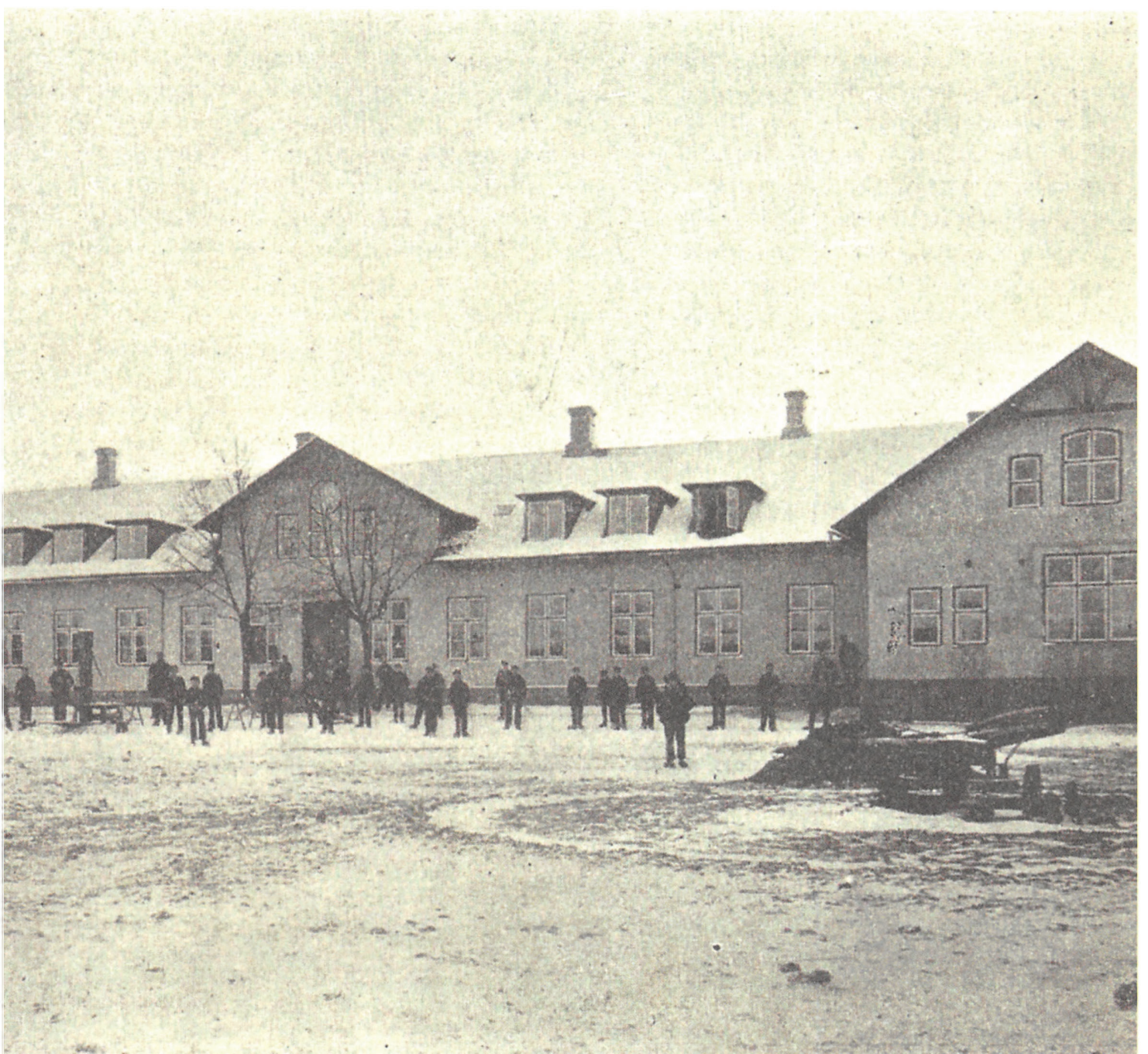
Vejen til skafottet

Poul Duedahl

I november 1892 hævede skarpretter Theodor Seistrup sin bredbladede økse over halsen på den 29-årige Jens Nielsen i fængselsgården på Horsens Straffeanstalt. Øksehugget er berømt, fordi det blev danmarkshistoriens sidste. Selve forbrydergerningen grundlagde Jens Nielsen på Koldingegnen.

Landerupgaard. Foto: Det Kongelige Bibliotek.

Skarnsknægten

I slutningen af 1800-tallet var opdragelse i høj grad synonymt med fysisk optugtelse. Revselsesretten gav nemlig ethvert menneske ret til at afstraffe underordnede, hvis man vurderede, at de havde givet anledning til en irettesættelse. Det kendte drengen Jens Nielsen på Brokøb Fattiggård ved Jyderup på Sjælland alt til, for han måtte med jævne mellemrum lægge krop til, når fattiggårdsbestyreren svang svøben på grund af overtrædelser af reglementet eller for forebyggelsens skyld.

I sensommeren 1872 fik den niårige Jens nok af pryglert og stak af. Undervejs stjal han småfor nødenheder for at overleve, men allerede efter et par dage blev Jens opsporet og fragtet tilbage til fattiggården og spærret inde på et loftsværelse. Det skulle forhindre ham i at desertere igen, mens sognerådet besluttede sig for, hvad man skulle stille op med ham.

I begyndelsen af september blev Jens overdraget til C.C. Møller, kaldet Gamle Møller, som var forstander på tidens mest berygtede institution for "*forsømte og vildledte drenge*", nemlig Flakkebjerg Opdragelsesanstalt lidt uden for Slagelse. Herfra blev han to måneder senere sendt videre til Jylland på sit livs første togrejse i selskab med 31 andre uvorne sjællandske drenge. De skulle bo på Opdragelsesanstalten Landerupgaard ved Almind, som var en filial oprettet, fordi ventelisterne for at få ulydige smådrenge bespist blev større og større.¹

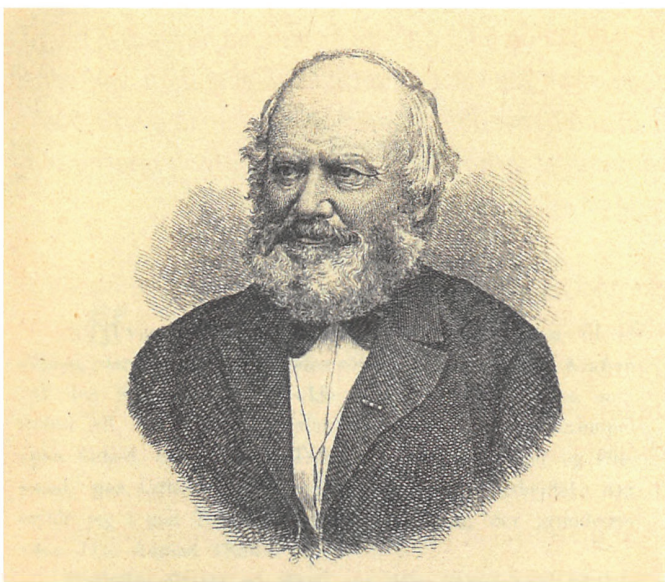
Landerupgaards 250 tønder land jord samlede sig om bygningerne og holdt derved nysgerrige blikke på behørig afstand, og området blev holdt i mønster-værdig orden af opdragelsesanstaltens omkring 100 smådrenge under ledelse af Andreas Møller. Han var søn af Gamle Møller på Flakkebjerg, og han gik derfor under navnet Unge Møller. Til at hjælpe sig med opdragelsen havde han to skolelærere, og så snart drengene var ankommet, blev de belært om, at der på Landerupgaard var tre ting, der ikke gik an: En slæbende gang, drævende tale og dovne kroppe. Rygterne om, hvad der foregik på Landerupgaard, når man overtrådte reglerne, indgød da også en frygt hos børn på egnen. En frygt som ikke blev mindre, når det undertiden blev stillet en dreng i udsigt, at dér ville han havne, hvis han ikke blev mere lydig og artig, end han var. For Jens var Landerupgaard derimod den virkelige verden.²

De subtile straffe

En af metoderne til at få drengene på ret kurs var at beskæftige dem mest muligt og længst muligt, for så fik de ikke tid til deres ugeringer. Det betød, at de blev vækket klokken 4.30 hver morgen om sommeren og en time senere om vinteren. De faste rammer kunne være nyttige nok til at få struktur på drengenes rodede liv, men ifølge de erindringer Jens senere skrev, lurede der i den tilsyneladende orden samtidig et element af det modsatte. Drengene var fordelt på tre store sovestuer, hvoraf den største rummede 34 senge men kun ét vaskekammer med to vaskefade. Her skulle drengene få sig vasket og stille til spisning i løbet af en halv time:

Andreas Møller. Foto: Kolding Stadsarkiv.

C. C. Møller. Foto: Det Kongelige Bibliotek.

*"Følgen er, at de sidste Drengene, som Frokostklokken overrasker uvasket, i en fart bløder Haaret med en Haandfuld Vand, samt giver det et par Strøg med en Kam, og derefter iler ned i Spisestuen, eller rettere sagt, for ikke at gaae glib af Frokosten tvinges et antal Børn af Omstændighederne til hver Morgen at gøre sig skyldige i en (rigtignok smaalig men derfor ikke mindre fordærvelig) slags Bedrageri, der let kan udarte sig til Ligegyldighed, for ikke at sige Bedrageri i andre Henseender, thi Bedrageri kan det kaldes i ordets fuldeste Betydning, da Drengene ved af Erfaring, at Skolelæreren, som er til stede under Maaltidet og efterser om hver Dreng har vasket sig, i Reglen kun ser paa Haaret. [...] Det omtalte vil Læseren maaske betragte som en Bagatel, der ikke var værd at tale om, men jeg har nedskrevet det for at vise, hvor ligegyldige Drengene bliver behandlet i det smaae, da Læseren derved bliver i stand til selv at bedømme, hvordan de bliver behandlet i det store."*³ Skamfølelse blev altså hurtigt udskiftet med erkendelsen af, at snyderi var nødvendigt, hvis man ville overleve på anstalten. Det kunne enhver forsikre sig om, fordi dem, der ikke snød, netop var dem, der blev straffet. Hver dag var der drenge, som ikke nåede at vaske sig. Det var især de nye, der endnu ikke vidste, hvordan man kunne omgå kontrollen. Straffen bestod i, at de pågældende drenge fik lov at se på, mens de andre drenge spiste, eller de måtte gå i marken med det samme.

Efter morgenmaden begav hver dreng sig så til sit arbejde, noget som selv de mindste drenge på syvotte år ikke var fritaget for. Alle huslige sysler var fordelt sådan, at hver dreng havde sit faste arbejde

Spisestuen på Opdragelsesanstalten Landerupgaard. Måltidet blev overværet af en af anstaltens lærere. Foto: Det Kongelige Bibliotek.

og altid af et omfang, der ikke levnedede mulighed for fritid. Heller ikke om søndagen når Unge Møller og hans medhjælpere havde for vane at lade drengene foretage en ekstra rengøring. Ros for ekstraarbejdet fik de ikke: *"Aldrig hører vi et godt eller kærligt Ord, som et Barn kan høre det hos sine Forældre; alt er saa ondt og haardt"* skrev Jens i et af de få breve, der findes fra hans tid på Landerupgaard, og som mærkværdigt nok slap gennem anstaltsens censure.⁴ Omvendt blev dovenskab straks bemærket og medførte straffe, som blev eksekveret i de andre drenge nærvær ved måltiderne: *"Man havde nemlig paa Anstalten den fordærvelige Vane ofte at sulte Børnene i halve, ja undertiden i hele Dage. Thi naar for Eksempel Skolelæreren fik i Sinde at beskyldte en Dreng for, at han var doven, blev denne i Reglen nægtet Middagsmad, og traf det nu saa uheldig at samme Dreng var iblandt dem, der ingen Aftensmad maatte faae (thi jeg vil gøre Læseren opmærksom paa, at der var en*

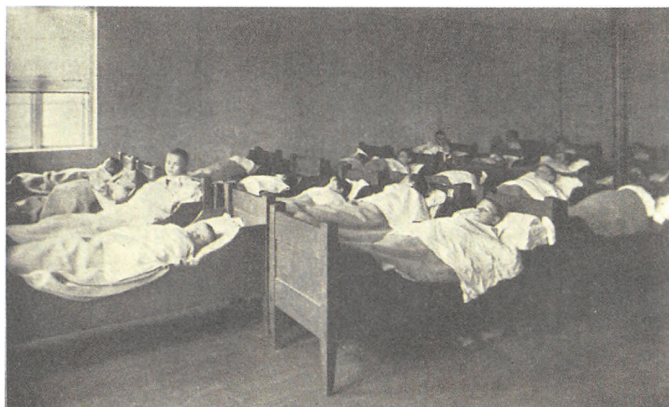
ejendommelig Forseelse som hver Nat blev begaaet af et større eller mindre antal Dreng, og som havde til Følge, at den Skyldige ingen Mad fik den paafølgende Morgen og heller ingen Aftensmad de seks efterfølgende Dage), saa var det sandelig ikke at undres over, at han ved Sengetid kunne føle sig sulten".⁵ Den forseelse, som Jens omtaler, var at tisse i sengen. Selv var han sjældent i blandt de uheldige, men det hændte, og det skyldtes, at drengene næsten udelukkende levede af søbemad.

Tampen brænder

Ud over de subtile straffe var der andre mere hårdhændede. Den senere forsvarsminister Laust Rasmussen, som var jævnaldrende med Jens, voksede op få kilometer fra Landerupgaard, og hans far var anstaltens tækkemand. Hverken far eller søn fik bagsiden at se med egne øjne:

"Fader kunne intet berette herom, da han aldrig på de dage, hvor han var beskæftiget på anstalten, var vidne til brutal behandling af drengene, men de gjorde alle sammen et forhutlet og sky indtryk. Men rygterne svirrede på egnen om drengenes behandling".⁶

Korporlige afstraffelser fandt ganske rigtig også sted, men først hen på aftenen, når alle udefrakommende havde forladt anstalten, og de foregik kun under overværelse af Unge Møller og drengene, hvorved det blev forvalterens ord mod børnenes. De fleste af drengene var så præget af angsten og lysten til at glemme, at de holdt mund resten af deres liv. De forventede simpelthen ikke, at deres kritik ville blive hørt eller karakteriseret som andet end løgn.⁷

Det eneste på Landerupgaard, Jens Nielsen kunne kalde sit eget, var den seng, han fik anvist ved sin ankomst, foruden en tøjkeste, som han og de andre drenge selv medbragte. Foto: Det Kongelige Bibliotek.

"Drengene på Landerupgaard har blandt andet faaet 50-60 slag Rotting på den blottede Ryg" konstaterede socialdemokraten Peter Sabroe flere år senere, da han som den første tog fat på problemet fra Folketingets talerstol. *"De har været anbragt i mørk Arrest i Maaneder, og man har til Tider maattet hente Øjnlægen fra Kolding, fordi Børnene, der havde været anbragt i mørk Arrest, havde faaet Øjensyge. I et bestemt Tilfælde blev en Dreng, de blev hyppigt anbragt i Arresten med Haandjern paa Ryggen, anbragt med en vaad Skjorte paa. Og saa saare, den blev tør, tog man den af for at give ham en anden vaad Skjorte paa. Dette gentager sig i en Maaned. Vedkommende er nu et fuld-komment Vrag!"*⁸ En anden straf bestod i, at man ude på marken fyldte en sæk halvt med tjørn og tidslær og puttede en dreng ind i den. Herpå blev der surret et reb om sækken, og drengene bar deres kammerat i procession tilbage til Landerupgaard. Her blev

båndet løst igen, og drengen hældt ud. Det var netop de vedholdende rygter, der førte til, at Peter Sabroe og Laust Rasmussen efter århundredskiftet med stor iver kastede sig over drengenes forhold på *"de to saakaldte Opdragelsesanstalter, som rettere burde kaldes Torturkamre"*.⁹

Direktøren

"Ellers har jeg ikke lyst til at omtale Tiden fra mit syvende til mit attende Aar" står der i indledningen til en kendt direktørs erindringer. *"Den var saa ussel og elendig og saa fuld af Modgang og Haardhed, at den kun fortjener at glemmes"*.¹⁰ Direktøren var Ole Olsen, stifteren af Nordisk Film og på det tidspunkt en af landets rigeste mænd og med domicil på den luksuriøst indrettede Stengaarden i Hellerup. Isbjørnen på globussen var da for længst blevet kendt kloden over, og i det hele taget burde han ikke have noget at skjule eller skamme sig over, men det, han havde oplevet, var så slemt, at han ikke delte det med nogen heller ikke med sin nærmeste familie. Med enkelte undtagelser. For en dag lige efter århundredskiftet, da Peter Sabroe tog fat i forholdene på opdragelsesanstalterne, sad generaldirektøren på Folketingets tilhørrækker. Selvom de to herrer var politisk uenige, så havde de hér en fælles sag.

For i november 1873 – præcis et år efter Jens Nielsen – var Ole Olsen en af de sjællandske drenge, der blev overflyttet fra Flakkebjerg til Landerupgaard, og hans første møde med det nye sted var et chok: *"De kan ikke gøre Dem nogen Tanke om, hvor grusomt det var"* fortalte han Sabroe, *"Den første Dag blev jeg*

Andreas Møller (1846-1923) – kaldet Unge Møller – omgivet af sin hustru, to lærere og en landbrugsmedarbejder, som hjalp ham med opdragelsen af de omtrent 100 børn. Nok havde han viljen til at opdrage børnene, men han manglede evnen og var en bedre landmand end pædagog.

Foto: Kolding Stadsarkiv.

sendt ned i Brændeskuret med mad. Jeg anede ikke, hvem det var til. Men derinde i Brændeskuret lå på en Bænk, bundet paa Ryggen, en Dreng og klagede af Smerte. Det var Jens Nielsen".¹¹

Dér havde Jens ligget i næsten en måned med hænderne bundet på ryggen. Der var ingen lys og ingen luft, og han var pryglet til blods. Direktøren var harm og vred, da han fortalte historien. De eneste andre mennesker, han betroede sin fortid til, var helt tilfældige mennesker, som, han troede, ikke vidste, hvem han var. Det gjorde de nu alligevel, for

han var jo et kendt ansigt. Således traf han på en café i 1916 en frue fra Horsens, og det fik ham igen til at tænke på Jens Nielsen og besøget i tørvehuset: *"Der var så mørkt, at jeg intet kunne se, men jeg kunne høre nogen klage sig et sted, og jeg gik efter lyden. Da jeg fandt ham, der skulle have dette her krus vand og en brødskorpe, var det Jens Nielsen. Og stakkel: han havde fået så mange klø, at han ikke kunne røre sig. Jeg stod og græd ved siden af, men hjælpe ham, kunne jeg ikke".¹²*

I de følgende år fulgtes de to drenge ad, gik i samme klasse, tærskede de samme marker og malkede de samme køer. Forskellen på Ole og Jens var egentlig bare, at Ole forsøgte at gå i ét med tapetet, mens Jens blev trodsig af tæskene og nægtede at lade sig herske af Unge Møller. Som noget helt normalt og dagligdags overværede Ole og Jens de mange afstraffelser, for Jens var langt fra den eneste dreng, som forstanderens vrede gik ud over. Som regel skete det på den måde, at de blev kaldt sammen for eksempel nede i stalden.

"Saa kom vi derned" erindrede Ole Olsen. "Den Dreng, der havde forbrudt sig – jeg aner ikke, hvad han havde gjort – blev klædt nøgen på Overkroppen. Saa blev han bundet op ad en Pægl, og da han stod her, traadte Forstanderen frem med en Tamp, og saa tampede han løs paa Drengen, til Blodet løb ham ned ad Benene. Det var forhærdende at se paa, men vi skulle se det. Bagefter tog Forstanderen en Spand Vand og kastede over Drengen, for at det værste Blod kunne blive skyllet af, og saa blev Drengen smidt i Arresten".¹³

Generaldirektør Ole Olsen kom som dreng til Landrupgaard på grund af en mistanke om medvirken til tyveri. Som voksen forsøgte han at skjule sin fortid, men han hjalp hemmeligt til med at reformere anstaltens opdragelsesmetoder.

Foto: Det Danske Filmmuseum.

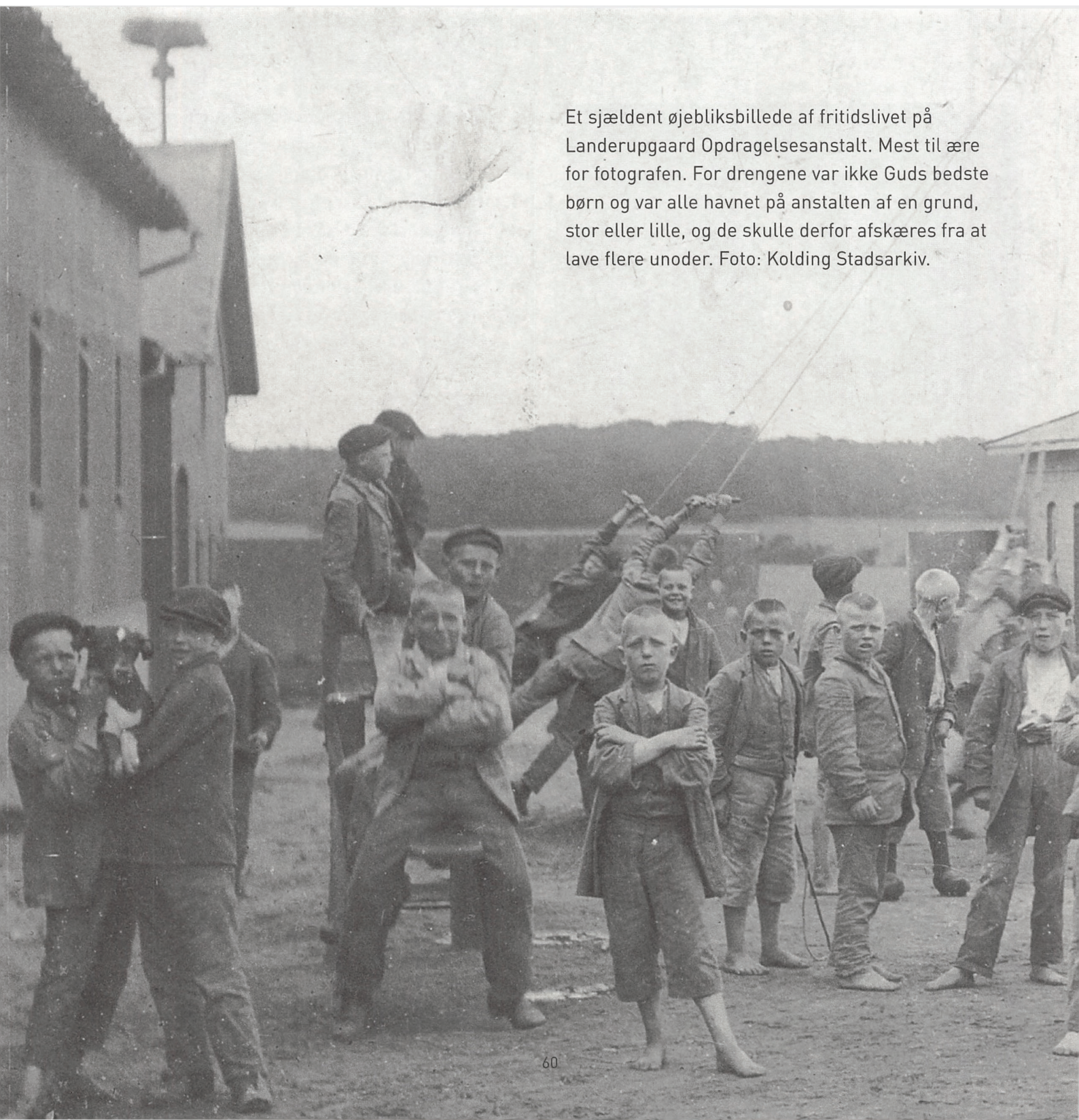
De hårde straffe havde til formål at udrydde den lidenskab, som drengene med forseelsen havde givet efter for. Havde en dreng stjålet, så måtte tyveriet forbindes med så megen frygt og smerte, at vedkommende afholdt sig fra at stjæle igen. Tanken var logisk nok, men straffene var så hårde, at man ifølge Jens blot *"vækkede eller fremkaldte en anden endnu værre Lidenskab, nemlig Hadet – den frygteligste Lidenskab som kan rummes i et Menneskehjerte"*.¹⁴

Den værste af de værste

Efter nogle år på anstalten frygtede Jens ikke længere slagene, sådan som det var opdragernes intention, han bed blot tænderne sammen og lod dem falde uden at fortrække en mine. Til gengæld voksede forbitrelsen. Hadet og mistroen til andre mennesker førte til, at Jens efter eget udsagn udviklede sig til *"den værste blandt de værste"* på Landrupgaard.¹⁵

Han valgte kammerater blandt sine ligesindede, og når Unge Møller i stedet for slagene forsøgte at sulte drengene til orden, tog de sagen i egen hånd. Det man ikke godvilligt ville give dem, sørgede de selv for at få fingre i, og Jens var som regel initiativtager og idémand. Han stjal og sloges, det bedste han kunne, og hans værge, Gamle Møller, karakteriserede ham som en *"lun, underfundig Karl, i hvem man aldrig kunne være sikker paa at komme tilbunds"*, som én der *"aandede i Løgn og Falskhed"* og som en *"højst upaalidelig Person med mange onde Instinkter"*.¹⁶ På grund af sin opførsel havde han da heller ikke turdet vise Jens den tillid at komme ud hos en

Et sjældent øjebliksbillede af fritidslivet på Landerupgaard Opdragelsesanstalt. Mest til ære for fotografen. For drengene var ikke Guds bedste børn og var alle havnet på anstalten af en grund, stor eller lille, og de skulle derfor afskæres fra at lave flere unoder. Foto: Kolding Stadsarkiv.

Almind Kirke hvor Jens Nielsen blev konfirmeret af pastor Ludvig Carl Morits Wagner i april 1877. Her ses kirkens indre i 1885. Foto: Kolding Stadsarkiv.

"Kjære Moder, du har saa tit mens jeg var paa Landrupgaard glædet mig med en lille Julegave" mindedes Jens efter opholdet. Mere var der ikke at sige, for julegaven og et halvårligt brev var den eneste form for kommunikation, han havde med verden uden for anstalten. Efter konfirmationen fik konfirmanderne dog en tur til Kolding for at blive fotograferet. Foto: Landsarkivet for Nørrejylland.

familie i omegnen forud for konfirmationen. Kun ved overlærerens hjælp blev det tilladt Jens at gå til konfirmationsforberedelse. På prøve. Det vil sige, at begik han den mindste forseelse, så ville han ikke blive konfirmeret.

Konfirmationen var det samme som at bestå en eksamen til voksenlivet, for den betød, at man var klar til at drage fra opdragelsesanstalten, og et år fra eller til i fangenskab var noget Jens godt kunne forstå. Skrækscenariet var at blive en af de elever, der skulle være på Landerupgaard, til de var 17-18 år gamle, og som endte med aldrig at blive konfirmeret. Sådan ville han ikke ende.¹⁷ Jens klarede sig bedre, end han selv havde ventet og blev konfirmeret i Almind Kirke i påsken 1877. Begivenheden foregik på den måde, at sognepræsten først konfirmerede alle sognets almindelige børn, som derpå forlod kirken, hvorefter man holdt en særskilt konfirmation for børnene fra Landerupgaard.¹⁸

Flugten

Endemålet med opdragelsesanstalterne var at forene drengene med samfundet igen. Udslusningen skete ved, at anstalten lod de konfirmerede drenge komme ud at tjene. Som en brochure for anstalterne sagde, så blev tjenestepladserne fundet "*hos velvillige og dygtige Mænd i Omegnen*".¹⁹ Det var dog ikke altid tilfældet, for de fleste tjenestefolk sørgede nemlig for at blive fæstet bort allerede et par måneder i forvejen, for ellers risikerede de, at alle de gode pladser var optaget. Derfor var det ofte bønder, der i forvejen havde svært ved at få folk, som tog til

takke med opdragelsesanstaltens børn. Imidlertid fik alle drengene en plads, da de kunne fås til en billigere løn.

På grund af god opførsel den forløbne vinter var Unge Møller begyndt at få bedre tanker om Jens, og der blev lavet en aftale med en gårdmand på egnen. Det gik også godt de første uger, men hvor mange jævnaldrende børn først efter konfirmationen stiftede bekendtskab med det hårde arbejdsliv, var det for drengene på Landerupgaard, ifølge Jens, "*en gammel Historie som de fleste for længst er bleven ked af og som de helst ville ønske Fanden i Vold*".²⁰ Selv blev han hurtigt luddoven, forsømte pasningen af kreaturerne og stjal fra de andre tjenestefolk, og da han en dag mærkede, at husbonden gjorde klar til at levere ham tilbage til Landerupgaard, stak han af.

Han drog ad landevejen til Kolding, hvor han opsøgte et værtshus for at få noget at spise og et sted at bo. Næste morgen løb han fra regningen og fortsatte vandringen. Hensigten var at komme så langt væk fra Landerupgaard som overhovedet mulig, og henimod aften nåede han den lille nyanlagte stationsby Lunderskov. En by han karakteriserede som grim, men fuld af virkelystne mennesker. Han overnattede på Lunderskov Kro, men det viste sig umuligt at løbe fra regningen, og så måtte han af med sine spare-skillinger.

Uden penge kunne han ikke komme ret langt, men så faldt han i snak med ekspedienten i købmandsbu-tikken ved kroen. Ekspedienten fortalte, at købmand

Lunderskov Afholds Hotel (tidligere kro) og købmandshandel omkring århundredeskiftet. Jens Nielsens lette vej ind og ud af købmandsbutikken skyldtes ifølge politiet, at købmanden var i færd med at ombygge huset og derfor kun havde bundet døren til med en snor. Foto: Kolding Stadsarkiv.

Carl Theodor Oxholm var ude at rejse. Det gjorde butikken til et oplagt sted at begå indbrud:²¹
"Omtrent klokken ti gik Butikssvenden til sengs, og en times Tid senere, gik jeg, da jeg formodede, at han sov, om bag ved Huset, til en Bagdør, for at se, om jeg kunne komme ind i Huset fra den Side. Døren saa rigtignok ud til at være lukket forsvarligt indvendig fra, men da jeg forsøgte at skyde den indad med begge mine Hænder, mærkede jeg, at den gav efter uden at gøre den mindste Støj. [...] Jeg strøg nu en Svovlstik for at se, hvordan der saa ud i Rummet omkring mig, og jeg saa straks, at det kun var et Vareoplag, jeg var kommet ind i. Men tillige opdagede jeg en Dør i venstre Side af Rummet, hvilken jeg formodede førte ind i Butikken. Jeg gik straks hen for at se om den var tillaast,

*men da dette ikke var tilfældet, aabnede jeg den og gik ind, hvorpaa jeg stod i Butikken. Her skinnede Maanen ind og lyste saa meget, at jeg ikke behøvede at stryge nogle Svovlstikker. Jeg gik nu hen til Pengeskuffen for nøjere at undersøge om den var laast eller ej, og jeg fandt nu, at der var to Pengeskuffer i stedet for en og jeg fandt tillige, at den ene af dem var aflaast, hvilket naturligvis var den med de fleste og største Penge i. Den anden derimod var ikke aflaast, hvorfor jeg trak den ud, og for ikke at vække Butikssvenden, som laa og sov i et Værelse op til Butikken, gik jeg udenfor med den, for ved hjælp af Maaneskinnet at se, hvad der var i den, og jeg saa nu, at den var næsten halvfuld af Kobbermønter og tyske Sølvpenge blandet imellem hinanden. Jeg tog nu og tømte alle Pengene, baade de røde og de hvide, i mine Lommer, og saa satte jeg Kassen udenfor, hvor jeg stod, og gik min Vej."*²²

Omtrent en times tid efter indbruddet ankom toget til Lunderskov Station. Jens løste billet til Ribe for at komme så langt væk som muligt, men efter kort tid i byen begyndte han at kede sig, og han besluttede sig for at få det bedste ud af friheden. Han gik tilbage til stationen og tog toget tilbage til Kolding, hvor han gik ned til havnen og sneg sig ubemærket ombord på et dampskib til København. Her brugte han sine penge på alkohol og letlevende fruentimmere og fordrev ellers dagene i Zoologisk Have og med at stjæle. En nat blev han taget på fersk gerning, mens han var ved at bryde ind i en jernhandlerbutik i Hyskenstræde i det indre København. Dommen for tyveri og indbrudsforsøg lød på 25 slag ris!²³ Han blev afleveret på Flakkebjerg, men få dage senere

Lunderskov Jernbanestation. Foto: Kolding Stadsarkiv.

flygtede han igen og efterlod et spor af tyverier og indbrud på sin vej, inden han i Odense blev fanget under forsøget på at stjæle et lommeur ombord på et skib i Odense Kanal. Denne gang lød straffen på to gange 20 slag ris, hvilket vil sige, at slagene blev fordelt over to dage.²⁴

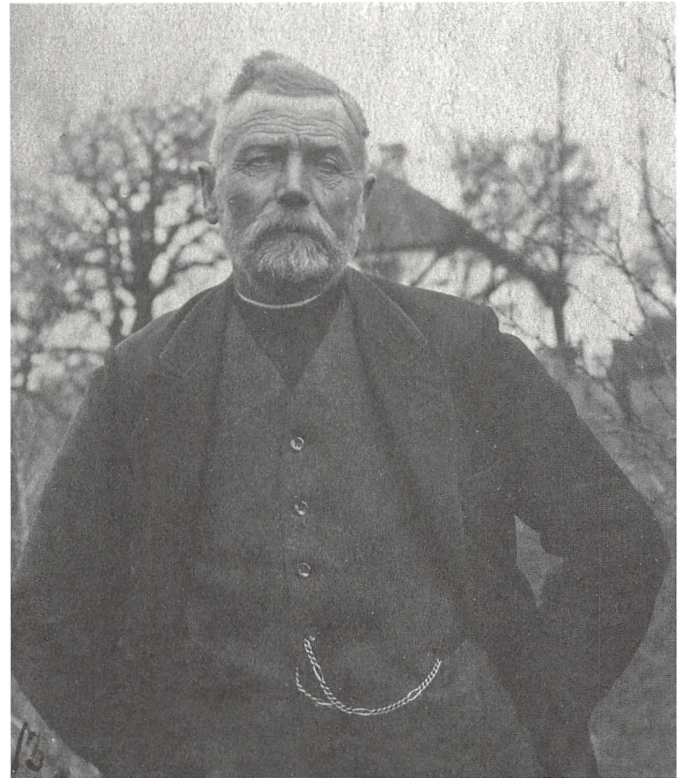
Ladefogeden

I begyndelsen af november 1877 ankom Jens under politieskorte til Landerupgaard, og for at han og de øvrige drenge ikke skulle stikke af igen, havde Unge Møller lige ansat en ny 'ladefoged' som skulle holde opsyn og opspore og anholde alle undvegne drenge,

uden at politiet blev indblandet. Ladefogeden var en ung mand ved navn Martin Vilhelm Hansen, som lige var aftrådt som grænsegendarm i Kolding. Han viste sig hurtigt at være effektiv. Det ved vi, for hver gang han fangede en dreng, fik han ekstrabetaling og leverede en kvittering til Unge Møller. Kvitteringen blev siden returneret med angivelse af, hvad der var sket med misdæderen, så han kunne vise den til husbonden, eller hvem det kunne være relevant for. Kvitteringerne giver et godt indblik i straffemetoderne. Det var slag til blodet flød. Alligevel besluttede Jens og et par ældre elever sig for at tage en hest ud af stalden ved nattetide og ride afsted på den, men da

Den 14-årige Jens Nielsen på det første forbryderbillede taget af ham. Tøjet havde han stjålet i Korsør og Nyborg i forsøget på at skifte identitet og dermed slippe for at blive sendt tilbage til Landerupgaard. Foto: Landsarkivet for Fyn.

Martin Vilhelm Hansen var som ung mand ansat som ladefoged på Landerupgaard, men han forlod hurtigt tjenesten igen. Flere år senere henvendte han sig til socialdemokraten Laust Rasmussen og gjorde opmærksom på den mishandling, som drengene på anstalten var udsat for. Foto: Privateje.

Jens mærkede, at ladefogedens opmærksomhed var rettet mod ham, fik han kolde fødder og undskyldte sig med, at han havde fået meddelelse om, at hans mor var død. Det var pure opspind.²⁵

Det lykkedes en af de medsammensvorne at tage flugten på egen hånd, men også han blev, som det fremgår af kvitteringen, indhentet af ladefogeden: *"For Anholdelse af Elev Lars Peder Hansen, som var undvegen fra Landerupgaards Opdragelsesanstalt den 1. Januar 1878, har jeg erholdt i Godtgørelse 3 Kroner. Anholdelsen skete ved Fredericia Havn. Hvorfor kvitteres. M.V. Hansen. Hans straf blev herved 70 Slag Riis paa det bare Legeme, Blodet fulgte i stride Strømme, af Forvalter Møller til Landerupgaard."*²⁶ Det blev langt fra det sidste flugtforsøg med efterfølgende straf, for drengene løb fra anstalten og tjenestestederne i en konstant strøm, og også Jens var fuldstændig opsat på, at han skulle og måtte fra gården.

Svovlstikkerne

Magtesløshed er kimen til meget ondt, også for Jens, som en dag sneg sig ind i anstaltskøkkenet og stjal en æske svovlstikker. Nu skulle anstalten jævnes med jorden, så han og de andre drenge kunne blive sendt hjem.²⁷ I den periode var Jens malke-dreng – en tjans for de ældre, konfirmerede og mest forhærdede drenge. Det betød, at de skulle op to timer før anstaltens øvrige beboere. Den ældste af disse drenge var den 17-årige Otto Svend Sørensen. Han var den eneste, der måtte håndtere ild, og hans opgave var at lyse for malkedrengene, til de havde fundet deres plads. Derefter gik han, og det blev

Smedjen på Landerupgaard, hvor drengen Ferdinand Daniel Rølling stjal svovlstikkerne til Jens Nielsens anden ildspåsættelse. Foto: Kolding Stadsarkiv.

igen mørkt. Mørket udnyttede Jens. Han satte forsigtigt sin mælkespand i grebningen og listede ind i foderloen, kravlede op på loftet og satte ild i høet.²⁸ Han skyndte sig tilbage til sin plads og lod som om, intet var hændt. Kort efter blev der slået brandalarm, og alle fik travlt med at redde sig selv og kreaturerne ud af stalden. Nogle timer senere var to nyopførte bygninger – kostalden og svinehuset – brændt ned til grunden.²⁹

Gamle Møller var overbevist om, at branden var antændt af en dreng med *"onde Tilbøjeligheder"*, men bestyrelsen for opdragelsesanstalten modtog et brev fra en M.H. – efter alt at dømme den nu nyligt fratrådte ladefoged – der henledte opmærksomheden på, hvad, han mente, var den egentlige årsag til ildspåsættelsen: *"Eleverne behandles mere som*

Dyr med idelige Slag for de mindste Forseelser, hvilket vist ogsaa vil kunne bevidnes af Naboer og Tjenende paa Gaarden, og jeg har derfor anset det for min Pligt at henlede Bestyrelsens Opmærksomhed paa Forholdet for at det derværende Politi kan blive bekendt med Sagen".³⁰ Det blev politiet ikke, for brevet blev i stedet overdraget til Gamle Møller og arkiveret. Hele vinteren over var der dog kritik, særlig lokalt, af forholdene på Landerupgaard, og der var dem, der forventede, at anstalten snart ville brænde helt ned til grunden.

Anden gang er ulykkens

Det svirrede med rygter om, hvem gerningsmanden var, men ingen mistænkte Jens, som havde udmærket sig ved at være "*virksom og dristig under Redningen*".³¹ Til gengæld gik der ikke længe, før den 17-årige Otto Svend Sørensen, som jo havde været lygtetænder, gik til bekendelse. Han havde sat ild til gården, sagde han, og i Gamle Møllers ører lød det sandsynligt, da Otto Svend i forvejen var kendt som "*en forbryderisk, løgnagtig og i alle Henseender skidt Person*".³²

Da herredsfogeden kørte afsted til arresten med Otto Svend, skrev Gamle Møller glad og veltilfreds, at nu var "*Ondskaben rykket op med Rode*".³³ Allerede på Helligtrekongersaften, den 5. januar 1879, udbrød der igen brand på Landerupgaard. Denne gang var det en materialbygning, der stod i lys lue. Hele natten brændte bygningen, men heller ikke denne gang fik drengene opfyldt ønsket om at se hele anstalten i aske.

Herredsfogeden fandt frem til, at flere af de "*daarligste Elementer*" blandt drengene tilsyneladende var impliceret i brandstiftelsen, men det var svært at få rede på, hvad der var op og ned. Blandt andet skulle Jens Nielsen forud for branden have udtalt, at han ikke havde noget imod, at hele anstalten brændte. Lidt mere gods var der i mistanken mod den 17-årige Christian Nielsen. Kokkepigen havde nemlig set ham stå på lur ved materialbygningen lige efter malkningen, og da han kort forinden havde fået en alvorlig fysisk revselse af Unge Møller, havde han et hævnmotiv. Størst mistanke rettede sig dog mod den kun 12-årige Ferdinand Daniel Rølling, der gentagne gange havde udtalt sit ønske om at brænde anstalten af og havde meddelt en anden dreng, at det var lykkedes ham at skaffe en æske svovlstikker ved at krybe ind ad et ituslået vindue i anstaltens smedje. Mens forhørerne gik deres gang, fik Jens fingre i noget stenolie og ventede bare på, at mørket sænkede sig, så han kunne sætte ild på selve hovedbygningen. Så langt nåede han dog aldrig, for den lille Ferdinand brød sammen, og pludselig gav det hele mening. Sagen var den, at Jens og Christian havde lokket de stjalne svovlstikker fra Ferdinand, hvorefter Jens havde sat ild til.³⁴ Nu stod i alt fire drenge tiltalt for brandstiftelserne på Landerupgaard.

Hovedet på blokken

Jens besluttede sig for at frelse de uskyldige, og han indrømmede, at han stod bag begge brande. Samtidig erklærede han, at han ikke fortrød sine gerninger og var fast besluttet på at fortsætte sit ødelæggelsesværk, indtil Landerupgaard lå i aske.

Eleverne på Landerupgaard cirka 1900. Foto: Landsarkivet for Nørrejylland.

Otto Svend Sørensen var en stærk ung mand med tatoveringer på armene. Tre gange stak han af fra Landerupgaard. Første gang nåede han helt til Rostock, inden han blev fanget og fik *"en Revselse af Hr. Møller"*. Foto: Landsarkivet for Nørrejylland.

Ferdinand Daniel Rølling, der skaffede svovlstikkerne til nedbrændingen af Landerupgaard, og i hvem der – ifølge Gamle Møller – var *"en del Ondt i Retning af Løgn og Underfundighed samt liderligt Væsen og usømmelig Adfærd"*. Han udvandrede siden til Amerika. Foto: Landsarkivet for Nørrejylland.

Christian Nielsen var Jens' bedste ven. Han blev karakteriseret som "*en temmelig haard Karakter*", som de andre drenge frygtede. Han udtalte ofte, at han ville brænde gården af, men Jens kom ham i forkøbet. Foto: Landsarkivet for Nørrejylland.

Forbryderbillede af Jens Nielsen taget af Københavns Politi i 1883. Foto: Rigsarkivet.

Indrømmelsen var en stor overraskelse for Otto Svend, som nægtede at trække sin indrømmelse tilbage, for han ville hellere i forbedringshuset end tilbage til Landerupgaard. Begge dele slap han for, for da han blev løsladt, ville folk omkring Landerupgaard ikke have ham tilbage på anstalten, og han blev i stedet sendt til Canada på en enkeltbillet. Jens fik derimod to års forbedringshusarbejde for brandstiftelse, mens Christian fik et år for meddelagtighed og Ferdinand 25 slag ris.³⁵ Efter afsoningen i Vridsløselille Straffeanstalt røg også Jens til Canada, men opholdet blev langt fra lykkeligt. Han kæmpede sig tilbage til Europa, og i London kom han i tanker om ildebrandene på Landerupgaard, og hvordan man under redningsarbejdet kunne få lejlighed til at stjæle. Det førte blandt andet til en brandkatastrofe af enorme dimensioner på havnearealerne i Øst-london.

Efter fængselsophold i flere lande nåede Jens omsider tilbage til Danmark, men da var det for sent. Han kendte ikke længere til andre leveveje end forbrydervejen, og den sluttede brat, da han i 1883 blev idømt fængsel på livstid for tyveri og brandstiftelse og indsat i Horsens Straffeanstalt. Han var da Danmarks mest omtalte og berygtede forbryder. Tanken om at sidde mange år bag tremmer var uudholdelig, og Jens ønskede bare at dø, men han ville ikke selv fratage sig livet. Det, mente han, var en opgave for det samfund, som havde skabt et menneske som ham. Han angreb den ene fængselsbetjent efter den anden, fordi de repræsenterede samfundets autoriteter, og til sidst besluttede Højesteret at

imødekomme hans ønske. Den 8. november 1892 blev Jens' hoved skilt fra kroppen med ét øksehug i fængselsgården på Horsens Straffeanstalt.

Noter

1. Stambog 1836-1907, Flakkebjerg Ungdomshjem, HA-402/1-3, Rigsarkivet (RA) og Landerupgård, elevprotokol 1867-85, SOC93-15, Landsarkivet for Nørrejylland i Viborg (LAV) foruden Jens Nielsen: *Jens Nielsens Levnetsløb*, 1884, Horsens Museum (HM), s. 9.
2. Alfred Hey: *Christen Christensen Møller. 'Gamle Møller' fra Flakkebjerg*, København 1891 og Laust Rasmussens erindringer i Carl Th. Jørgensen: *Forsvarsministeren hvis mål var egen overflødigførelse*, Horsens 1961, s. 40.
3. Jens Nielsen: *Beskrivelse af mit korte men ulykkelige liv*, 2.1.1886, HM, s. 19-20.
4. Brev fra Jens Nielsen til Ane Kirstine Nielsen [u.å.], citeret efter J.F. Møller: *Den henrettede Jens Nielsens Breve samt nogle Oplysninger om hans Liv*, København 1892, s. 3.
5. Jens Nielsen: *Beskrivelse af mit korte men ulykkelige liv*, 2.1.1886, HM, s. 25.
6. Laust Rasmussens erindringer i Carl Th. Jørgensen: *Forsvarsministeren hvis mål var egen overflødigførelse*, Horsens 1961, s. 38.
7. Jens Nielsen: *Beskrivelse af mit korte men ulykkelige liv*, 2.1.1886, HM, s. 23-24.
8. *Rigsdagstidende* 1909-10, 9.11.1909, spalte 390.
9. Laust Rasmussens erindringer i Carl Th. Jørgensen: *Forsvarsministeren hvis mål var egen overflødigførelse*, Horsens 1961, s. 38.

10. Ole Olsen: *Filmens eventyr og mit eget*, København: Jespersens & Pios forlag 1940, s. 6.
11. Sven Sabroe: *Peter Sabroe*, København, Gyldendal, 1944, s. 85.
12. Poul Malmkjær: *Gøgler og Generaldirektør. Ole Olsen, grundlæggeren af Nordisk Film*, København, Gyldendal 1997, s. 34.
13. Sven Sabroe: *Peter Sabroe*, København, Gyldendal, 1944, s. 85-86.
14. Jens Nielsen: *Beskrivelse af mit korte men ulykkelige liv*, 2.1.1886, HM, s. 24.
15. Jens Nielsen: *Jens Nielsens Levnetsløb*, 1884, HM, s. 10.
16. Udtalelse vedr. Jens Nielsen skrevet af forstander C.C. Møller på Flakkebjerg 5.2.1879, Domsakter vedr. straffefange Jens Nielsen 1877-1892, Horsens Byfoged (DJNHB), B66-127, LAV samt C.C. Møller: *21. Beretning om Opdragelsesanstalterne paa Flakkebjerg og Landerupgaard for 1876 og 1877* København, J.H. Schultz 1878, s. 25.
17. Jens Nielsen: *Jens Nielsens Levnetsløb*, 1884, HM, s. 11 og S.M. Hafstrøm: *Jens Nielsen. Et ødelagt liv*, København, V. Pontoppidans Forlag 1892, s. 25.
18. Konfirmerede drenge 8.4.1877, Kontraministerialbog for Almind Sogn, LAV.
19. Brochure vedr. Flakkebjerg, 22.12.1868, Jyderup-Holmstrup Kommune. Kronologisk ordnede korrespondancesager 1860-65, BC-341c/10-3-08, RA.
20. Jens Nielsen: *Beskrivelse af mit korte men ulykkelige liv*, 2.1.1886, HM, s. 21.
21. Forhør af høker Carl Theodor Oxholm 18.8.1877, sag nr. 63/1877, Politiprotokol for Anst-Slavs herreder 1867-81, B-075/3003, LAV samt Jens Nielsen: *Jens Nielsens Levnetsløb*, 1884, HM, s. 16-17.
22. Jens Nielsen: *Jens Nielsens Levnetsløb*, 1884, HM, s. 17-19.
23. Udskrift af Københavns Kriminal- og Politirets 1. afdelings protokol, 1.9.1877, sag nr. 2637/1877, DJNHB, B66-127, LAV samt Jens Nielsen: *Jens Nielsens Levnetsløb*, 1884, HM, s. 19.
24. Rapport fra Odense Politi 20.9.1877, DJNHB, B66-127, LAV samt Domsakt fra Odense Købstads Ekstraret, 23.-26.10.1877, Ekstraretsprotokol 1871-1880, Odense Byfoged, DB030/495, Landsarkivet for Fyn.
25. Tak til Myrna og Ole Olsen, Odense, for biografiske oplysninger om Martin Vilhelm Hansen; C.C. Møller: *22. Beretning om Opdragelsesanstalterne paa Flakkebjerg og Landerupgaard for 1878 og 1879*, København, J.H. Schultz 1880, s. 62.
26. Kvittingerne opbevares hos Ole og Myrna Olsen, Odense, som er efterkommer af ladefoged Martin Vilhelm Hansen. Kopier hos forfatteren.
27. Jens Nielsen: *Jens Nielsens Levnetsløb*, 1884, HM, s. 42-43.
28. Elbo, Brus og Holmans Herreder. Politiprotokol 1877-1882, 16.11.1878-5.3.1879, B73-5354, LAV; Elbo, Holmans og Brus Herreders Ekstraret, justitssag nr. 2/1879 mod Jens Nielsen m.fl., 19.3.-2.4.1879, DJNHB, B66-127, LAV samt Jens Nielsen: *Jens Nielsens Levnetsløb*, 1884, HM, s. 43.
29. Udskrift af Elbo, Brus og Holmans Herreders Politiprotokol 16.11.1878-8.1.1879, DJNHB, B66-127, LAV samt Jens Nielsen: *Jens Nielsens Levnetsløb*, 1884, HM, s. 44.
30. C.C. Møller: *22. Beretning om Opdragelsesanstalterne paa Flakkebjerg og Landerupgaard for 1878 og 1879*,

- København, J.H. Schultz 1880, s. 74.
31. Elbo, Holmans og Brusk Herreders Ekstraret, justits-sag nr. 2/1879 mod Jens Nielsen m.fl., 19.3.-2.4.1879 og Aktionsindlæg fra prokurator Valeur, Fredericia, 15.3.1879, DJNHB, B66-127, LAV.
 32. Udtalelse om Otto Svend Sørensen udformet af forstander C.C. Møller til herredsfoged H. Becher, 18.12.1878, DJNHB, B66-127, LAV.
 33. C.C. Møller: 22. *Beretning om Opdragelsesanstalterne paa Flakkebjerg og Landerupgaard for 1878 og 1879*, København, J.H. Schultz 1880, s. 59.
 34. Udtalelse vedr. C. Nielsen og F.D. Rølling skrevet af C.C. Møller 5.2.1879 og Rapport af politibetjent Jepsen i Børkop 8.1.1879, DJNHB, B66-127 samt Elbo, Brusk og Holmans Herreder. Politiprotokol 1877-1882, 6.1.-5.3.1879, B73-5354, LAV. Desuden Jens Nielsen: *Jens Nielsens Levnetsløb*, 1884, HM, s. 46. og S.M. Hafstrøm: *Jens Nielsen. Et ødelagt liv*, København, V. Pontoppidans Forlag 1892, s. 39.
 35. Elbo, Holmans og Brusk Herreders Ekstraret, justits-sag nr. 2/1879 mod Jens Nielsen m.fl., 19.3.-2.4.1879, DJNHB, B66-127 samt Elbo, Brusk og Holmans Herreder. Politiprotokol 1877-1882, 6.1.-5.3.1879, B73-5354, LAV. Desuden C.C. Møller: 22. *Beretning om Opdragelsesanstalterne paa Flakkebjerg og Landerupgaard for 1878 og 1879*, København, J.H. Schultz 1880, s. 52 og 63 samt *Jens Nielsens Levnetsløb*, 1884, HM, s. 47.

Referencer

- Hafstrøm, S.M. *Jens Nielsen. Et ødelagt liv*. V. Pontoppidans Forlag 1892.
- Hey, Alfred. *Christen Christensen Møller. 'Gamle Møller' fra Flakkebjerg*. 1891.
- Jørgensen, Carl Th. i *Forsvarsministeren, hvis mål var egen overflødigførelse*. Laust Rasmussens erindringer. 1961.
- Malmkjær, Poul. *Gøgler og Generaldirektør*. Ole Olsen, grundlæggeren af Nordisk Film. Gyldendal 1997.
- Møller, C.C. 21. *Beretning om Opdragelsesanstalterne paa Flakkebjerg og Landerupgaard for 1876 og 1877*. J.H. Schultz 1878.
- Møller, C.C. 22. *Beretning om Opdragelsesanstalterne paa Flakkebjerg og Landerupgaard for 1878 og 1879*. J.H. Schultz 1880.
- Møller, J.F. *Den henrettede Jens Nielsens Breve samt nogle Oplysninger om hans Liv*. 1892.
- Nielsen, Jens. *Beskrivelse af mit korte men ulykkelige liv, 2.1.1886*. Horsens Museum.
- Nielsen, Jens. *Jens Nielsens Levnetsløb*. Horsens Museum 1884.
- Olsen, Ole. *Filmens eventyr og mit eget*. Jespersens & Pios forlag 1940.
- Sabroe, Sven. *Peter Sabroe*. Gyldendal 1944.

Kilder

- Aktionsindlæg fra prokurator Valeur, Fredericia, 15.3.1879, DJNHB, B66-127, Landsarkivet for Nørrejylland i Viborg.
- Brochure vedr. Flakkebjerg, 22.12.1868, Jyderup-Holmstrup Kommune. Kronologisk ordnede korrespondance-sager 1860-65, BC-341c/10-3-08, Rigsarkivet.

- Domsakt fra Odense Købstads Ekstraret, 23.-26.10.1877, Ekstraretsprotokol 1871-1880, Odense Byfoged, DB030/495, Landsarkivet for Fyn.
- Elbo, Brusk og Holmans Herreders Politiprotokol 16.11.1878-8.1.1879, DJNHB, B66-127, Landsarkivet for Nørrejylland i Viborg.
- Elbo, Brusk og Holmans Herreder. Politiprotokol 1877-1882, 6.1.-5.3.1879, B73-5354, Landsarkivet for Nørrejylland i Viborg.
- Elbo, Brusk og Holmans Herreder. Politiprotokol 1877-1882, 16.11.1878-5.3.1879, B73-5354, Landsarkivet for Nørrejylland i Viborg.
- Elbo, Holmans og Brusk Herreders Ekstraret, justits-sag nr. 2/1879 mod Jens Nielsen m.fl., 19.3.-2.4.1879, DJNHB, B66-127, Landsarkivet for Nørrejylland i Viborg.
- Forhør af hører Carl Theodor Oxholm 18.8.1877, sag nr. 63/1877, Politiprotokol for Anst-Slavs herreder 1867-81, B-075/3003, Landsarkivet for Nørrejylland i Viborg.
- Konfirmerede drenge 8.4.1877, Kontraminsterialbog for Almind Sogn, Landsarkivet for Nørrejylland i Viborg.
- Københavns Kriminal- og Politirets 1. afdelings protokol, 1.9.1877, sag nr. 2637/1877, DJNHB, B66-127, Landsarkivet for Nørrejylland i Viborg.
- Landerupgård, elevprotokol 1867-85, SOC93-15, Landsarkivet for Nørrejylland i Viborg.
- Rapport fra Odense Politi 20.9.1877, DJNHB, B66-127, Landsarkivet for Nørrejylland i Viborg.
- Rigsdagstidende 1909-10, 9.11.1909.
- Stambog 1836-1907, Flakkebjerg Ungdomshjem, HA-402/1-3, Rigsarkivet.
- Udtalelse vedr. Jens Nielsen, skrevet af forstander C.C. Møller på Flakkebjerg 5.2.1879, Domsakter vedr. straffefange Jens Nielsen 1877-1892, Horsens Byfoged (DJNHB), B66-127, Landsarkivet for Nørrejylland i Viborg.
- Udtalelse om Otto Svend Sørensen, udformet af forstander C.C. Møller til herredsfoged H. Becher, 18.12.1878, DJNHB, B66-127, Landsarkivet for Nørrejylland i Viborg.
- Udtalelse vedr. C. Nielsen og F.D. Rølling, skrevet af C.C. Møller 5.2.1879 og Rapport af politibetjent Jepsen i Børkop 8.1.1879, DJNHB, B66-127, Landsarkivet for Nørrejylland i Viborg.